

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

dat empathie geen houding noch een methode is maar een einddoel. Wanneer empathie intentioneel wordt nagestreefd, verliest de analyticus zijn neutraliteit en sluit hij zich voor de natuurlijke ontwikkelingen in de relatie met de patiënt. Het geforceerd empathiseren noemt hij «empathisme», dus een tegenoverdrachtsprobleem. In alle analyses is het een natuurlijk gegeven dat men sommige periodes niet in contact is met de patiënt. De analytische setting zou dan een voldoende waarborg moeten bieden bij het blijven luisteren. Het geforceerd empathiseren wordt mooi beschreven. Ook bespreekt hij de oorzaken waardoor de analyticus vaak niet tot een empathisch contact komt. Authentieke en effectieve empathie is vooral de vrucht van het doorlopen van een reeks concordante en complementaire posities. Dankzij de analyse van de tegenoverdracht kan empathie verdiepen. Empathische momenten ontstaan vooral wanneer de patiënt het contact hervindt met afgesplitste delen van zichzelf. Het wegvallen van innerlijke afweer maakt een verbreding van de communicatiekanalen tussen het voorbewuste en het bewuste mogelijk. Op deze wijze geeft Bolognini aan het concept «empathie» een metapsychologische onderbouwing. Soms worden zijn theoretische beschouwingen nodeloos ingewikkeld. Dit wordt ruimschoots goedge maakt door de doorleefde klinische vignettes die Bolognini's deskundigheid en verfijning illustreren. Tot slot twee puntjes van kritiek. Ik miste vooral beschouwingen over het empathisch vermogen van analytici en het belang hiervan bij de selectie van kandidaten voor de psychoanalytische opleiding. In welke mate kan deze natuurlijke eigenschap binnen de psychoanalytische opleiding ontwikkeld worden? Te veel nadruk op theorie kan het empathisch vermogen ook doen krimpen. Niet alle supervisie-ervaringen leiden tot toenemende empathie. Ik miste ook enkele beschouwingen over de neurobiologische grondslag van empathie. De ontdekking van de spiegelneuronen door de Italiaanse onderzoeksgroep onder leiding van Vitto-

rio Gallese heeft een revolutie ontketend bij het begrijpen van empathie. Dit boek is niettemin een uitstekende monografie voor elke clinicus die nadenkt over de analytische relatie.

Nederlandse psychoanalyse en het jubilerende Duitse Jaarboek

Bespreking van

Claudia Frank, Ludger M. Hermanns & Helmut Hinz (red.) (2005). Trauma — Neue Entwicklungen in der Psychoanalyse. *Jahrbuch der Psychoanalyse — Beiträge zur Theorie, Praxis und Geschichte*, Band 50. Stuttgart: Frommann-Holzboog. ISSN 0075 2363, 304 pp., € 52,-

GERTIE BÖGELS

De jubileumband ter gelegenheid van het vijftigste *Jahrbuch der Psychoanalyse* is een voor de gelegenheid rijk geïllustreerde uitgave. In een terugblik verwijst Friedrich-Wilhelm Eickhoff, een redacteur van de tweede generatie, naar de doelstelling van de in 1950 opgerichte Duitse Psychoanalytische Vereniging: de hervatting van de verloren psychoanalytische oriëntering na de *Zivilisationsbruch* van het Derde Rijk (zie ook De Swaans *Dyscivilisatie*, 2006). In zijn meesterlijke samenvatting van de voorgaande banden treffen we bij de twaalf personen van de oorspronkelijke redactieraad beroemde namen als Michael Balint, Therese Benedek, Anna Freud en Kurt R. Eissler, en maar liefst drie Nederlanders: Jaap van der Leeuw, Piet Kuiper en Jeanne Lampl-de Groot. Verder treffen we de naam van Driek van der Sterren, auteur van een artikel over techniek, van Hans Keilson in *Psychoanalyse und Nationalsozialismus* en ten slotte van Jaap Wallinga in de necrologie bij

het overlijden van Jeanne Lampl. Wat is er sindsdien misgegaan met de Duits-Nederlandse betrekkingen in het psychoanalytische veld? Want in nog sterkere mate geldt voor Nederlanders, wat Giovanni di Lorenzo in het hoofdartikel van *Die Zeit* over Duitsers schrijft: «[...] es gibt eine teils spontane, teils auch nur herbeigeschriebene Sehnsucht nach einer möglichst positiven Identifizierung mit Deutschland.» De filosofie van het Jaarboek is een betekenisvolle aanvulling te bieden op het maandblad *Psyche* maar tevens een representant te zijn van andere dieptepsychologische richtingen en tegelijkertijd buitenlandse auteurs toegang te bieden tot het Duitse lezerspubliek. Na eerdere mislukte pogingen een jaarboek te verwezenlijken slaagde uiteindelijk een kring van redactioneel ervaren psychoanalytici daar wel in, onder wie de bekende Alexander Mitscherlich, het echtpaar Meistermann-Seeger, dat organisatorische en financiële hulp bood, en Horst-Eberhard Richter, directeur van het Berlijns Psychoanalytisch Instituut, die in deze bundel een «ten geleide» schrijft. De opdracht, in het stamboek neergeschreven door Anna Freud bij de uitgave van het eerste exemplaar in 1960, is een verhulde waarschuwing voor isolationisme, ook voor ons eigen kleine taalgebied van betekenis. Zij ziet als dubbele taak van iedere psychoanalyticus het verrichten van «die Arbeit auf eigenem Boden im ständigen Gedankenaustausch mit der Arbeit der analytischen Autoren der ganzen Welt».

Het hoofdthema van deze jubileumbundel vormt dat van het vierenveertigste IPA-congres in 2005 in Rio de Janeiro: *Trauma, nieuwe ontwikkelingen in de psychoanalyse*. Opnieuw wordt duidelijk dat het jaarboek een — ook voor Nederlandstaligen — onmisbare internationale oriëntatie heeft, die aansluit bij wat zich ook in onze contreien afspeelt. Zo is er een bijdrage van James Herzog, die onlangs voor een volle zaal op het Nederlands Psychoanalytisch Instituut in Amsterdam op overtuigende wijze aantoonde hoe wisselvallig psychische aandoe-

ningen zich kunnen presenteren en hoe zij veranderen onder invloed van hoogfrequente psychoanalytische behandeling; wanen en hallucinaties als dynamische emotionele noodkreet en niet als exclusief pathognomonische symptomen van schizofrenie. Hier schrijft hij over de analyse van een zesjarig meisje met transgeneratieoneel overgedragen en actueel toegevoegde traumata. Thierry Bokanowski biedt in het openingsartikel een didactisch hoogstaande verhandeling over de ontwikkeling van het begrip «trauma» als klinisch, theoretisch en metapsychologisch concept. David Rosenfeld beschrijft de behandeling van een slachtoffer van militaire dictatuur, een naar zijn mening «paradigmatischer Fall» voor andere slachtoffers van militair geweld en ongetwijfeld ook voor de terugkerende militairen van zogeheten vredesoperaties. Daarnaast — en opnieuw — voer voor Nederlanders: een rijk geïllustreerd artikel van Rolf Klüwer als «toegepaste psychoanalyse» over de Nederlandse grafisch kunstenaar M. C. Escher: *M.C. Escher — Spielen mit Bildern und Gedanken*, psychoanalytische associaties bij een dimensionaal model van de innerlijke realiteit. Klüwer laat zien hoe Eschers fascinatie met verwarrende ruimtelijke beelden ontspruit aan diens levenslange verbazing over de duistere elementaire relatie tussen vlakken en ruimte, een schijnbaar abstracte fascinatie, die echter slechts gevoed kan zijn vanuit een betekenisvolle emotionele ervaring. Escher heeft naast de alom bekende grafische afbeeldingen van bedrieglijk verglijdende perspectieven en in abstracte vlakken oplossende zwart-witkijkers die menig studentenkamer diepzinnigheid verlenen, ook een boeiend oeuvre nagelaten van dagboekanteekeningen, brieven en voordrachten. Klüwer volgen op zijn speurtocht in Eschers innerlijke labyrint geeft een vergelijkbare ervaring van aangenaam toeven in een fascinerende, dieptepsychologische doolhof. De laatste bijdrage is van Gerhard Fichtner, emeritus hoogleraar geschiedenis van de psychiatrie en de psychoanalyse te Tü-

bingen. Zijn rubriek *Freud als Briefschrijver* gaat over de aangrijpende inhoud en de historische context van de brief die Freud begin 1939, kort voor zijn dood, vanuit zijn *neue Heimat* Londen schreef aan Margarete Stonborough-Wittgenstein, die, samen met Marie Bonaparte, een belangrijke hulp was bij zijn gedwongen vertrek uit Wenen in 1938. Het artikel wordt verluchtigd met een zwart-witproductie van het imposante portret van Margarete Stonborough, in opdracht van haar ouders geschilderd door Gustav Klimt.

In deze jubileumbundel toont het jaarboek zijn brede oriëntering in het psychoanalytische vakgebied. Naast de klinische artikelen bevat het historische, politieke en hoogstaande theoretische en kunsttheoretische beschouwingen. Voor docenten en opleiders een *must*, maar ook voor alle anderen een *versnapering* voor de geest. En in het Duits. Durft u het aan?

Literatuur

DI LORENZO, G. (2007). Damit werden wir fertig. *Die Zeit*, 62, 19 april 2007.

SWAAN, A. DE (2006). Dyscivilisatie, massale uitroeiing en de staat. In J. E. Verheugt (red.), *Psychoanalyse anno nu — Lezingencarrousel Freud-festival 2006* (p. 215-227). Assen: Van Gorcum.

Allemaal onder één dak

Bespreking van

Ross M. Skelton (red.) (2006). *The Edinburgh international encyclopaedia of psychoanalysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press. ISBN 978 0 7486 1265 9, 552 pp., £ 115,-

ERIK CEYSENS

De *Edinburgh international encyclopaedia of psychoanalysis* heeft, behalve de zetel van de uitgeverij, niet veel met Edinburgh

te maken. Ross M. Skelton, 'senior lecturer in philosophy and psychoanalysis' aan het Trinity College in Dublin is de hoofdredacteur, die een internationaal gezelschap van maar liefst dertig redacteurs voorziet. De encyclopedie bevat bijdragen van ongeveer driehonderd auteurs uit de hele wereld. De meesten zijn psychoanalytici, onder wie ook enkele grote namen, zoals Grotstein, Ogden, Stolorow, Wallerstein, Stein. Ook psychiaters, psychologen, psychotherapeuten, filosofen, geschiedkundigen en linguïsten leveren bijdragen.

In de inleiding leest men dat psychoanalyse in dit boek benaderd wordt als één grote discipline. Het boek brengt de verschillende stromingen en scholen bij elkaar en promoot een vergelijkende aanpak, met als doel de psychoanalyse te versterken in plaats van door verdeeldheid te verzwakken. Zo worden de belangrijkste concepten van verschillende stromingen en scholen besproken. Het werk van Freud, Fairbairn, Jung, Klein, Bion, Kohut, Winnicott en Lacan komt uitgebreid aan bod.

Het boek behandelt eveneens relevante begrippen uit de kinderspsychotherapie, groepspsychotherapie en psychiatrie. Ook de existentiële psychoanalyse krijgt ruim aandacht, en voor de psychoanalyse belangrijke filosofen, zoals Hegel, Heidegger, Nietzsche, Sartre en Schopenhauer, worden besproken.

Men vindt in dit boek korte biografieën van de voornaamste psychoanalytici uit het verleden, van Abraham en Adler, via Horney, Jones en Meltzer tot Tustin en Winnicott. Enkele nog levende psychoanalytici worden eveneens besproken, zoals Kernberg, Wallerstein, Stolorow en J. A. Miller. Peter Fonagy krijgt echter geen biografie, en termen als 'mentalisation' of 'reflective functioning' worden niet besproken. Allicht zijn ze nog niet 'klassiek' genoeg. Fonagy zelf levert wel enkele bijdragen en er wordt naar zijn werk verwezen onder andere bij 'borderline personality disorder', 'Bowlby, John', 'Great Britain', 'memory wars', 'outcome studies (adult)'.